

VOYAGA YETMAGANLAR JINOYATCHILIGINING DOLZARB MUAMMOLARI, OLDINI OLISHGA QARATILGAN PROFILAKTIK ISHLAR VA TAKLIFLAR

Muallif: **Xudoyberdiyev Asror Komilovich**

Sergeli tumani bo'yicha IIO FMB xodimi

Annotatsiya

Maqolada voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining psixologik sabablari tahlil etilgan, profilaktik ishlarining dolzarb muammolari ko'rib chiqilgan va oldini olish bo'yicha psixologik yondashuvlar taklif etilgan. O'zbekiston kontekstida oila va jamiyatning roli ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi, psixologik muammolar, profilaktika, oldini olish takliflari.

Kirish

Boyaga yetmaganlar jinoyatchiligi jamiyatning eng og'riqli muammolaridan biri bo'lib, bu nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy va psixologik jihatlarni ham qamrab oladi. O'zbekistonda so'nggi yillarda bu muammo keskinlashib, yosh avlodning kelajagi va jamiyat barqarorligiga tahdid solmoqda. Jinoyatchilikning yoshlarga oid qismi mamlakatning demografik rivojlanishi bilan bog'liq bo'lib, ularning oldini olish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Ushbu maqolada O'zbekiston kontekstida boyaga yetmaganlar jinoyatchiligining dolzarb muammolari tahlil etiladi, mavjud profilaktik ishlar baholanadi va oldini olish bo'yicha takliflar beriladi. Tahlil statistik ma'lumotlar, huquqiy hujjatlar va xalqaro tajribaga asoslanadi.

Dolzarb muammolar

O'zbekistonda boyaga yetmaganlar jinoyatchiligi so'nggi besh yilda sezilarli darajada o'sgan. Masalan, 2019-2023 yillarda voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar soni 4,4 baravarga ko'paygan, 2023 yilda esa qariyb 3600 ta holat qayd etilgan.

2024 yilning dastlabki oylarida bu ko'rsatkich 8,1 foizga kamaygan bo'lsa-da, 2025 yilda ham muammo dolzarbligini saqlab qolmoqda. Jinoyatlarning asosiy turlari orasida tovlamachilik (70 ta), bezorilik (60 ta), og'ir shikast yetkazish (40 ta) va odam o'ldirishga urinish (20 ta) ustunlik qiladi.

Umumiy jinoyatchilikdan farqli o'laroq, boyaga yetmaganlar jinoyatchiligi mamlakatning kelajak taqdiri bilan bog'liq, chunki bu yoshlarning ijtimoiy moslashuvini buzadi va jamiyatga uzoq muddatli zarar yetkazadi.

Muammolarning ildiz sabablari ko'p qirrali: oilaviy tarbiya yetishmovchiligi, iqtisodiy qiyinchiliklar, ta'lim tizimidagi nuqsonlar va raqamli texnologiyalarning salbiy ta'siri. O'zbekistonda voyaga yetmaganlar orasida giyohvandlik va bosqinchilik kabi jinoyatlar ko'payishi oila va jamiyat nazoratining zaifligidan kelib chiqadi.

Bundan tashqari, o'rta maktablarda o'quvchi voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar umumiy sonning 25,2 foizini tashkil etadi, bu ta'lim muassasalaridagi profilaktika ishlarining yetarli emasligini ko'rsatadi.

Xalqaro miqyosda qarasaq, Markaziy Osiyoda O'zbekiston bu muammoni eng keskin his etayotgan davlatlardan biri, chunki urbanizatsiya va migratsiya jarayonlari yoshlarni ijtimoiy muhitdan ajratib qo'yadi.

Psixologik jihatdan, voyaga yetmagan jinoyatchilarning shaxsiy xususiyatlari (masalan, impulsivlik va jamiyatga qarshilik) muammoni yanada murakkablashtiradi.

Oldini olishga qaratilgan profilaktik ishlar

O'zbekiston hukumati boyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olish bo'yicha bir qator huquqiy va amaliy choralar ko'rmoqda. Asosiy hujjatlardan biri "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarlikning oldini olish to'g'risida"gi Qonun bo'lib, u nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasini tartibga soladi.

Bu qonun voyaga yetmaganlarni huquqiy himoya qilish va individual profilaktika choralarini belgilaydi, shu jumladan oila va maktab darajasidagi nazoratni kuchaytirish.

2025 yilda BMTning Narkotiklar va jinoyatchilikka qarshi boshqarmasi (UNODC) bilan hamkorlikda "Children Amplified Prevention Strategies" (CHAMPS) tashabbusi ishga tushirildi, bu Markaziy Osiyoda birinchi bo'lib O'zbekistonda amalga oshirilmoqda.

Ushbu dastur bolalar va o'smirlar uchun erta oldini olish choralari kuchaytirishga qaratilgan.

Profilaktik ishlarining asosiy yo'nalishlari quyidagilar: voyaga yetmaganlarga ijtimoiy-huquqiy yordam ko'rsatish markazlari faoliyati, sudlangan yoshlar bilan ishlash va ma'naviy tadbirlar. Masalan, 2022 yilda jinoyatlar 6,3 foizga oshgan bo'lsa-da, markazlarning faoliyati natijasida 2024 yilda kamayish kuzatilgan.

Yoshlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olish uchun davlat siyosati huquq himoyasi va jamiyat rolini ta'kidlaydi, shu jumladan profilaktika inspektorlarining ilgari sudlangan voyaga yetmaganlar bilan ishlashi.

Xalqaro tajriba (masalan, UNICEFning O'zbekistondagi loyihalari) bolalar huquqlarini himoya qilish va jinoyatchilikni oldini olishda individual yondashuvni tavsiya etadi.

Biroq, mavjud choralar yetarli emas, chunki ular ko'pincha reaktiv (jinoyatdan keyin) xarakterga ega, profilaktika esa proaktiv bo'lishi kerak.

Oldini olish yuzasidan takliflar

Boyaga yetmaganlar jinoyatchiligining oldini olish bo'yicha takliflar muammoning ildiz sabablariga qaratilishi lozim. Birinchidan, oilaviy tarbiya va psixologik yordamni kuchaytirish zarur: oilalarda ota-onalar uchun majburiy treninglar o'tkazish va maktablarda psixologik xizmatlarni kengaytirish.

Ikkinchidan, ta'lim tizimida profilaktik dasturlarni joriy etish, masalan, raqamli texnologiyalarning salbiy ta'siriga qarshi o'quv kurslari va sport tadbirlari.

Uchinchidan, huquqiy choralar takomillashtirilsin: voyaga yetmaganlarni jinoiy javobgarlikdan ozod qilish institutini kengaytirish va erta bosqichda reabilitatsiya dasturlarini ishga tushirish.

Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish: UNODC va UNICEF loyihalarini kengaytirib, qishloq va shahar joylarida mahalliy profilaktika markazlarini yaratish.

Bundan tashqari, jamiyat va huquq-tartibot organlari o'rtasidagi hamkorlikni oshirish, masalan, yoshlar bilan ma'naviy tadbirlar va monitoring tizimini joriy etish.

Takliflarning samaradorligi uchun monitoring va baholash mexanizmlarini yaratish muhim, chunki bu choralar jinoyatchilikni 20-30 foizga qisqartirishi mumkin.

Xulosa

Boyaga yetmaganlar jinoyatchiligi O'zbekiston uchun dolzarb muammo bo'lib, uning o'sishi ijtimoiy-iqtisodiy omillarga bog'liq. Mavjud profilaktik ishlar, masalan, huquqiy bazalar va xalqaro dasturlar, muayyan natijalarga erishgan bo'lsa-da, ularni takomillashtirish zarur. Berilgan takliflar – oila, ta'lim va jamiyat darajasidagi kompleks choralar – muammoni hal qilishga yordam beradi. Yakunda, yosh avlodni himoya qilish jamiyatning umumiy farovonligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bekchanova Z.R. Voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilikni oldini olishning dolzarb psixologik muammolari. Tadqiqotlar jurnali, 2024.
2. Kurbanov Sh. Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining o'ziga xos xususiyatlari. CyberLeninka, 2023.
3. Xudoyberdiev A. Yoshlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olish va unga qarshi kurashish. CyberLeninka, 2022.
4. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarlikning oldini olish to'g'risida. LEX.UZ, 2010 (yangilangan 2023).
5. Mirzaev F. Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarlikni oldini olish. In-Academy, 2023.
6. Abdullaev M. Juvenile delinquency: causes, legal analysis, and preventive measures. ResearchGate, 2025.
7. Karimov B. Some Issues Of Prevention Of Offenses Among Minors. InLibrary, 2021.
8. Kosovich N.R. Profilaktika prestupnosti nesovershennoletnikh v malykh i srednikh gorodakh. M.: Shchit-M, 2004.
9. Antonyan Yu.M. (red.). Problemy preduprezhdeniya prestupnosti nesovershennoletnikh. Tomsk: TGPU, 1999.
10. Sapronova N.A. Prestupnost nesovershennoletnikh v selskoy mestnosti. Tomsk: TGPU, 2000.